

Marta Filipowicz

Rodzina jako pierwsze środowisko wychowawcze : zadania i ideał wychowawczy

---

Łódzkie Studia Teologiczne 26/1, 127-146

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MARTA FILIPOWICZ

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna, Łódź

RODZINA JAKO PIERWSZE ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE ZADANIA I IDEAŁ WYCHOWAWCZY – Z PERSPEKTYWY NAUCZANIA KOŚCIOŁA

Słowa kluczowe: rodzina, wychowanie, zadania wychowawcze, Święta Rodzina

1. Wprowadzenie. 2. Istota rodziny. 3. Funkcja wychowawcza rodziny. 4. Rozumienie wychowania. 5. Zadania wychowawcze rodziny chrześcijańskiej. 6. Formy i oddziaływania wychowawcze w rodzinie. 7. Zagrożenia w wychowaniu. 8. Dobre wzorce – dążenie do ideału Świętej Rodziny. 9. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym. Do jej zadań należy nie tylko opieka, zaspokajanie potrzeb materialnych, ale i wychowanie ukierunkowane na samodzielność i odpowiedzialność osoby. Jak zauważa A. Łuczyński: „intensywność przemian zachodzących we współczesnym świecie domaga się od czytania na nowo przesłania chrześcijańskiej koncepcji wychowania pozwalającej człowiekowi kształtować pozytywny obraz siebie i swojego otoczenia, tak by mógł on zrealizować swoje powołanie”¹.

Artykuł będzie podejmował nauczanie Kościoła, które – jak zauważa celnie L. Dyczewski – „kreśli taki obraz rodziny, aby mogli go przyjąć wszyscy, bo rodzina jest związana z naturą człowieka; dotychczas występowała wszędzie, gdzie żył człowiek, i tak będzie w przyszłości”². Szczególne miejsce w rozważaniach zajmie myśl Jana Pawła II, który wielokrotnie z wielkim szacunkiem traktował rodzinę³

---

¹ A. Łuczyński, *Rola pedagogiki chrześcijańskiej w kształtowaniu pozytywnego rozumienia małżeństwa i rodziny*, w: *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja. Współczesność. Nowe wyzwania*, red. J. Michalski, A. Zakrzewska, Toruń 2010, 483.

² L. Dyczewski, *Rodzina*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Katowice 2007, 88.

³ Z bogatego zbioru myśli Jana Pawła II, które dotyczą rodziny, warto podać: Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, Częstochowa 1987; Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej dla rodzin z dnia 12 X 1980*, w: *O małżeństwie i rodzinie*, wybór A. Wiczorek, T. Żeleźnik, Warszawa 1983, 18–21;

i kwestię wychowania⁴. Warto dodać, że dokumenty Kościoła przypominają najbardziej uniwersalne i najbardziej odpowiadające ludzkiej naturze poglądy na temat rodziny, określają jej prawa, a także nakładają na rządy obowiązek respektowania tych praw oraz powinność troski o rodzinę⁵.

Rodzina ma ścisły związek z podejmowaniem problematyki wychowania. Wychowanie zawsze wiąże się: „z doświadczeniem wspólnoty międzyludzkiej, wyrasta z relacji międzyosobowych i te relacje dalej tworzy, pogłębia i doskonali. Wychowanie jest zawsze najpierw spotkaniem o charakterze osobowym, w którym człowiek nie tylko chce dzielić się z drugim określonymi wartościami, ale w którym człowiek rozpoznaje i uznaje drugiego człowieka jako wartość”⁶. W odniesieniu do powyższych słów można stwierdzić, że rodzina jest pierwszym i podstawowym środowiskiem spotkania międzyosobowego. Pierwszym – również w znaczeniu chronologicznym w życiu osoby, a także pierwszym – co warto podkreślić – z uwagi na decydowanie o życiu dziecka i odpowiedzialność za jego wychowanie. Wychowanie jest prawem, obowiązkiem oraz powołaniem rodziny i w tym rozumieniu rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym.

Jan Paweł II, *Małżeństwo i przymierze z Bogiem. Przemówienie do delegatów Centrum Łączności Grup Badawczych i Rady Administracyjnej Międzynarodowej Federacji Akcji Rodzinnej z dnia 3 XI 1979*, w: tamże, 128–131; Jan Paweł II, *Rodzina wspólnotą miłości i życia. Homilia podczas wizyty papieskiej w parafii Niepokalanej i Świętego Jana Berchmansa, dnia 20 I 1980*, w: tamże, 131–255; Jan Paweł II, *Rodzina w wielkiej wspólnotcie wierzących. Przemówienie na spotkaniu w auli Pawła VI z dnia 12 X 1980*, w: tamże, 22–25; Jan Paweł II, *Małżeństwo sakrament wielki. Konstytucja apostolska powołująca Papieski Instytut Studiów nad Małżeństwem i Rodziną 7 X 1982*, w: *Jan Paweł II nauczanie społeczne 1982*, Warszawa 1986, 263–265; Jan Paweł II, *Dwie wielkie prawdy o rodzinie. Do wiernych w Braga 15 V 1982*, w: *Jan Paweł II nauczanie społeczne 1982*, t. 2, Warszawa 1986, 593–601; Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane” dnia 2 lutego 1994 roku*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/gratissimam.html [dostęp: 01.09.2016]; Jan Paweł II, *Pierwsi wychowawcy dzieci. W czasie mszy św. dla rodzin chrześcijańskich, 2 XI 1982*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków 1990, 153–154; Jan Paweł II, *Misja rodziny. W czasie mszy św. Maastricht, 14 V 1985*, w: tamże, 183–187; Jan Paweł II, *Rodzina Bogiem silna. W czasie mszy św. dla rodzin na Jasnych Błoniach w Szczecinie, 11 VI 1987*, w: tamże, 227–238; Jan Paweł II, *Chrześcijańska rodzina błogosławieństwem dla świata. Z homilii, 8 IX 1985*, w: tamże, 37–28.

⁴ O wychowaniu w nauczaniu Jana Pawła II możemy przeczytać w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978–1999)*, red. S. Urbański, Warszawa 2000; Jan Paweł II, *Aby wychowanek nauczył się „być”, a nie tylko „wiedzieć”. W czasie mszy św., 13 VIII 1985*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków 1990, 192–196; Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka to sam człowiek. W czasie mszy św. dla rodzin, 15 V 1982*, w: tamże, 89–92; Jan Paweł II, *W trosce o wychowanie i kształcenie młodzieży. Przesłanie Ojca Świętego do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego, 1 II 2005*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wychowanie_01022005.html [dostęp: 02.09.2016]; Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: „Wyzwania edukacji”, 3 VII 2004*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/edukacja_03072004.html [dostęp: 02.09.2016].

⁵ L. Dyczewski, dz.cyt., 88–89.

⁶ J. Nagórny, *Wychowanie do wartości*, Lublin 2012, 18.

2. ISTOTA RODZINY

Rodzina⁷ jest klasyczną wspólnotą podstawową, która choć licznie szczupła, nie jest wspólnotą prostą, a cechami, które „predysponują w szczególności rodzinę do tego, ażeby mogła odegrać rolę wspólnoty podstawowej, jest jej intymność i zarazem otwartość”⁸. Rodzina w ujęciu encyklopedycznym to wspólnota osób, połączona więzią małżeńską, urzeczywistniającą się w przekazywaniu życia, wychowaniu i wprowadzaniu nowych pokoleń w dziedzictwo kulturowe i religijne⁹. Wyrazem wspólnotowego charakteru rodziny jest to, że jest ona założona i ożywiona przez miłość, jest wspólnotą osób (mężczyzny i kobiety jako małżonków, dzieci i krewnych), której wszyscy członkowie, będąc autonomicznymi osobami, są zdolni ofiarowywać siebie sobie wzajemnie oraz wzajemnie się dopełniają i podejmują wspólne działania¹⁰. Jak zauważa D. Opozda: „wspólną cechą pedagogicznego ujęcia rodziny jest uznanie jej wyjątkowego znaczenia jako grupy naturalnej, chronologicznie pierwszej, podstawowej i niezastępowalnej w rozwoju i wychowaniu człowieka; pedagogiczna analiza rodziny skupia się na przebiegu procesu wychowania”¹¹. W podejściu pedagogicznym zatem o rodzinie mówi się jako o „grupie społecznej i wychowawczej (czasem społeczno-wychowawczej), upatrując w niej małą zbiorowość, grupę pierwotną i grupę odniesienia – najczęściej opartą na podstawach naturalnych (pokrewieństwo) bądź adopcji i stanowiącą, bardziej lub mniej zorganizowaną (nieformalną i formalną zarazem) formę zbiorowości – członków wypełniających specyficzne role (rodziców – ojca bądź matki, dzieci – syna lub córki, innych krewnych) w procesach wychowawczych. Podłoże działalności wychowawczej rodziny stanowią interakcje wychowawcze, podporządkowane akceptowalnym wewnątrznie celom wychowania, respektujące normy – odzwierciedlające rodzinny system uznawanych wartości i generowanych powinności oraz uwzględniające wypracowany układ form, metod i technik wychowania”¹².

Istotnym uzupełnieniem prowadzonych rozważań będzie przedstawienie ujęcia rodziny, która jest zaproponowana przez Jana Pawła II. W tym rozumieniu rodzina jest pierwszą i żywą¹³, naturalną i fundamentalną komórką społeczeństwa¹⁴,

---

⁷ Ustalenie jednej prawidłowej definicji rodziny jest niezwykle trudne. Wpływa na to wielowymiarowość oraz interdyscyplinarność ujęcia rodziny. Przy formułowaniu definicji istotny jest także kontekst historyczny, kulturowy.

⁸ J. Majka, *Filozofia społeczna*, Wrocław 1982, 355.

⁹ Zob. L. Cynarzewska-Właźlik, *Rodzina*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Giglewicz, Lublin 2012, 178.

¹⁰ Zob. L. Dyczewski, dz.cyt., 90.

¹¹ D. Opozda, *Rodzina. VII w pedagogice*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Giglewicz, Lublin 2012, 189.

¹² S. Kawula, A.W. Janke, *Polimorficzność i komplementarność badań nad współczesną rodziną*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Toruń 2007, 29.

¹³ Zob. Jan Paweł II, *Sanktuarium, gdzie człowiek uczy się kochać Boga, Do mieszkańców Turynu*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków 1990, 133.

¹⁴ Zob. Jan Paweł II, *Problemy demograficzne. Z przemówienia do Rafaela Salas, sekretarza generalnego Międzynarodowej Konferencji na temat Zaludnienia*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II...*, dz.cyt., 31.

jest wspólnotą miłości i solidarności, jedyna pod względem możliwości nauczania i przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych, istotnych dla rozwoju i powodzenia własnych członków i społeczeństwa¹⁵, jest „kuźnią cnót, szkołą mądrości i cierpienia, pierwszym sanktuarium, gdzie człowiek uczy się kochać Boga, poznawać Chrystusa”¹⁶. Można zdecydowanie stwierdzić, że Jan Paweł II w kwestii wychowania ukazuje wyższość rodziny nad innymi środowiskami wychowawczymi. To dlatego jest ona pierwszym i podstawowym miejscem wychowawczym, wynika z faktu jej wspólnotowego charakteru osadzonego w miłości, która przymusza do podjęcia obowiązku i trudu wychowawczego.

Kolejnym istotnym zagadnieniem wartym odnotowania jest powołanie rodziny. Jan Paweł II, który zwany jest między innymi Papieżem Rodziny, wiele uwagi i troski jej poświęcił, wykazując przy tym głębokie i integralne rozumienie jej natury i funkcji¹⁷. W Encyklice *Evangelium vitae* czytamy: „rodzina jest powołana, aby spełniać swoje zadania w ciągu całego życia swoich członków, od narodzin do śmierci. Jest prawdziwym «sanktuarium życia»”¹⁸. Warto w tym miejscu powołać się na myśl Aliny Rynio, która wskazuje, że w nauczaniu Jana Pawła II nie brakuje całościowego widzenia rodziny, która jest pojmowana jako „wspólnota osób składająca się z mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych”¹⁹. Wspólnota rodzinna, realizując ideał i respektując normę personalistyczną, staje się tym, czym jest – a więc miejscem spotkania z Bogiem i ze światem²⁰. Co ważne, „rodzice, przyjmując sakrament małżeństwa, zobowiązani są do czuwania nad rozwojem religijności swych dzieci. Dzieci poprzez chrzest stają się prawowitymi członkami Kościoła. Aby człowiek mógł opowiedzieć się za przynależnością do wspólnoty, jaką jest Kościół, musi czerpać wzorce od najmłodszych lat. Pierwszymi i podstawowymi wzorami zachowań chrześcijańskich powinny być postawy chrześcijańskie prezentowane przez samych rodziców. Postawy chrześcijańskie prezentowane przez rodziców w środowisku domowym mogą i powinny tworzyć wspólnotę rodzinną wypełnioną miłością”²¹. Zatem wobec powyższego można stwierdzić, że, stwarzając mężczyznę i kobietę, Bóg ustanowił ludzką rodzinę. Stąd w najgłębszej swej istocie rodzina ma charakter religijny, sakralny. Jej prawa i cel od początku nakreślony został przez samego Boga²².

O posłannictwie wychowawczym rodziców możemy przeczytać także w artykule J. Dzierżanowskiego, który podaje, że rola rodziców jest pierwszoplanowa i tak doniosła, że braki w tej dziedzinie z trudnością dają się zastąpić, a „świadome podjęcie misji rodzicielskiej (tym samym – wychowawczej) winno mieć miejsce w świadomo-

¹⁵ Zob. tamże.

¹⁶ Jan Paweł II, *Sanktuarium, gdzie człowiek...*, dz.cyt., 133.

¹⁷ Zob. M. Sztaba, *Wychowanie społeczne w świetle nauczania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, Lublin 2012, 387–388.

¹⁸ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009, 625.

¹⁹ A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, 231.

²⁰ Zob. tamże, 232.

²¹ S. Kałdon, *Rodzina Kościołem Domowym przez wzajemną miłość i wspólnotę życia*, w: *Testament społeczny Jana Pawła II*, red. J. Kupny, M. Łuczak, Katowice 2006, 70–71.

²² Zob. tamże, 71–72.

ści i w przeżyciach obojga rodziców już od początku istnienia dziecka”²³. Słusznie jest postrzegać rodzinę jako środowisko, którego nie można zastąpić zarówno w kwestii przekazywania życia, jak i wychowania dzieci. Ważne też jest, aby już na etapie narzeczeństwa był podejmowany temat posłannictwa wychowawczego w rodzinie. Dlatego tak istotne jest uświadamianie w temacie funkcji wychowawczej rodziny.

3. FUNKCJA WYCHOWAWCZA RODZINY

Rodzina spełnia jedyną i niezastąpioną rolę w przekazywaniu daru życia oraz stwarza najlepsze warunki do wychowywania dzieci i wprowadzania ich w społeczeństwo²⁴. To rodzina ma pierwsze i podstawowe prawo do wychowania oraz – co istotne – ma pierwszy i podstawowy w tej dziedzinie obowiązek, natomiast „w wypełnianiu tego podstawowego obowiązku, który ściśle należy do jej powołania, rodzina czerpie z wielkiego skarbu całej ludzkości, jakim jest kultura – bezpośrednio zaś czerpie z tego środowiska, w którym tkwi”²⁵. Jan Paweł II apelował do rodziców, „Wy jesteście pierwszymi wychowawcami waszych dzieci”²⁶. Uzasadniając, odwoływał się do nauczania Soboru Watykańskiego II i podkreślał: „rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są obowiązani do wychowania potomstwa, i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców. To zadanie wychowawcze jest tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak z trudnością dałby się zastąpić [...]. Ponieważ jest to obowiązek oparty na pierwotnym powołaniu rodziców do współpracy ze stwórczym dziełem Boga, odpowiada mu prawo do wychowywania własnych dzieci. Ze względu na jego źródło, jest to prawo-obowiązek pierwotny w stosunku do zadań wychowawczych innych; nie do zastąpienia i niezbywalny, to znaczy, że nie można go w całości przekazać innym, ani też inni nie mogą go sobie uzurpować”²⁷. Ten przytoczony fragment w sposób komplementarny ukazuje, czym jest i jaką rangę ma wychowanie w rodzinie. Jest rozpatrywane nie tylko jako zadanie, ale jako prawo i obowiązek.

W niniejszym artykule istotne będzie rozwinięcie kwestii działalności wychowawczej rodziny. W tej części artykułu uwaga zostanie skupiona właśnie na rozumieniu rodziny jako wspólnoty osób, która jest środowiskiem życia i wychowania. Nie oznacza to, że w artykule zostaje pominięta czy zlekceważona sprawa pozostałych funkcji, takich jak: funkcja biologiczno-opiekuńcza, kulturalno-towarzyska czy materialno-ekonomiczna. Te funkcje będą też uwzględnione, jednak osiłą rozważań będzie właśnie funkcja wychowawcza.

Jak podaje S. Kawula „ze spełnieniem wszystkich funkcji rodziny wiążą się zazwyczaj pewne skutki wychowawcze, a czasem nawet jedna z nich może zde-

²³ J. Dzierżanowski, *Wychowawcze powołanie rodziny a komunikacja w rodzinie*, w: *Osoba – małżeństwo – rodzina u progu XXI wieku*, red. K. Wolsza, Opole 2003, 65–66.

²⁴ Zob. Jan Paweł II, *Problemy demograficzne...*, dz.cyt., 32.

²⁵ Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka to sam człowiek...*, dz.cyt., 91–92.

²⁶ Jan Paweł II, *Pierwsi wychowawcy dzieci...*, dz.cyt., 153.

²⁷ Tamże.

terminować całość wpływów wychowawczych rodziny, np. funkcja ekonomiczna [...]. Zatem, jakość i poziom wypełnianych przez rodzinę wszystkich funkcji decyduje o efektach wychowania w rodzinie. Zakłócenie choćby jednej z wymienionych funkcji (np. opiekuńczej) powoduje zarazem słabszą wydolność wychowawczą rodziny²⁸. Ten ścisły związek, który zachodzi między spełnianiem funkcji opiekuńczej, ekonomicznej czy kulturalnej a wychowaniem, wynika z faktu stałego oddziaływania wychowawczego. Gatunkowość, jakość i poziom spełnianych funkcji, które zostały wyżej podane, przekłada się i wpływa na funkcję wychowawczą rodziny. Szerzej o odmianach oddziaływań wychowawczych w rodzinie w dalszej części artykułu.

Rodzina, realizując funkcję wychowawczą, wprowadza dziecko w życie społeczne, świat kultury, zaspokaja jego potrzeby emocjonalne, przygotowuje do pełnienia ról społecznych, kształtuje określony system wartości moralnych i kontroluje jego postępowanie. W procesie wychowania przekazuje dzieciom określony wzory zachowań, ideały, aspiracje, postawy. Zatem generalnie chodzi o to, że człowiek wzrasta w klimacie pewnych wartości, a każda rodzina tworzy swój własny system wartości, wspólnych nie tylko dla współmałżonków, ale także dla dzieci, czyli rodzina tworzy własną mikrokulturę opartą na systemie wartości, mających określoną hierarchię w danej społeczności rodzinnej. Funkcja wychowawcza rodziny ma duże znaczenie z punktu widzenia społecznego, jak i indywidualnego (obejmuje ona nie tylko dzieci, ale dotyczy także współmałżonków i ich adaptację do ról małżeńskich i rodzicielskich)²⁹.

Funkcja wychowawcza rodziny jest zatem zadaniem złożonym i wymagającym od rodziców wiedzy i świadomości wychowawczej. Można także powiedzieć w tym miejscu o takcie i intuicji w wychowaniu dzieci. Rodzice bowiem nie tylko powinni być skupieni na realizacji celów wewnątrzrodzinnych, ale ich uwaga powinna być zwrócona także na cele lokalne i globalne. Wychowanie członka rodziny, powinno być wychowaniem członka społeczności. Czyli ze wspólnoty rodzinnej do wspólnoty innych wspólnot. Aby realizować funkcje wychowawczą w rodzinie, warto poznać, czym jest wychowanie? Celowe zatem wydaje się przedstawienie w tym miejscu rozumienia wychowania. Kluczowa będzie jasność terminologiczna.

4. ROZUMIENIE WYCHOWANIA

Przybliżając kwestię wychowania w rodzinie, warto na wstępie rozważyć i odnieść się do definicji wychowania. Spośród szeregu różnych ujęć tego terminu najbardziej wskazane będzie przyjęcie personalistycznej wizji wychowania. Zatem wychowanie to „całokształt sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej,

---

²⁸ S. Kawula, *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Toruń 2007, 60–61.

²⁹ M. Skawińska, *Rodzina w nauczaniu społecznym katolickiego kościoła, (1878–1968)*, Kielce 2001, 226.

zwłaszcza przez interakcję, urzeczywistnić swoje człowieczeństwo³⁰. Jak podaje A. Rynio: „definicja ta ma wiele zalet, akcentuje ona: całokształt sposobów i procesów, co pozwala zauważyć pewną ich spoistość i zależność, relację międzyosobową, nie wykluczając samowychowania, dynamikę procesu wychowania dzięki czasownikowi «urzeczywistniać», wreszcie człowieczeństwo, do którego urzeczywistnienia zmierza wychowanie. Oznacza to, że każdy – nawet bardzo mały człowiek – obdarzony jest godnością ludzką, a wychowanie jest przede wszystkim relacją człowiek-człowiek³¹. Kontynuując natomiast rozważania prowadzone przez M. Śnieżyńskiego, warto podać, że „nurt personalistycznej wizji wychowania został zapoczątkowany przez Sobór Watykański II. Zwrócono uwagę na komplementarne ujęcie całego procesu składającego się na wychowanie, ze szczególnym uwzględnieniem wszechstronnego i harmonijnego rozwoju człowieka, dokonującego się na drodze dialogu. Tak rozumiane wychowanie obejmuje wymiar fizyczny, moralny i intelektualny, społeczny i religijny. Wychowanie to nabywanie większej dojrzałości wyrażającej się we wzrastającej odpowiedzialności, z jaką młodzi ludzie podejmują uporządkowaną i niezbędną działalność własną w poszukiwaniu prawdziwej wolności. Wychowanie to nabywanie odwagi i cierpliwości potrzebnej do przezwyciężenia wszystkich trudności [...]. Wychowanie to adekwatne wychowanie społeczne, na mocy którego młodzi mogliby w sposób aktywny włączyć się w różne sfery wspólnego życia, będąc dyspozycyjnymi do dialogu z innymi, by przyczynić się skutecznie do pomnożenia dobra wspólnego, z uwzględnieniem formacji moralnej i religijnej³². Zatem „istotą wychowania personalistycznego jest rozwój osoby ludzkiej. To wzajemna twórczość wychowawcy i wychowanka ukierunkowana na to, by pełniej urzeczywistnić swoje człowieczeństwo jako spełnienie doczesne i wieczne osoby. Można zatem powiedzieć, że wychowanie jest ocaleniem osoby od niespełnienia i nierealizacji. Oznacza wydobyć z człowieka tego, co *in potentione* już tkwi w jego wewnętrznym świecie osobowym, w jego egzystencji [...]. Wychowanie nie jest kształtowaniem ani rozwijaniem czy budowaniem osoby, tak jakby ona wcześniej nie istniała – nie »działa się«. Osoba istnieje *in se* i *per se*. Trzeba jej stworzyć warunki rozwoju, umożliwić postęp i towarzyszyć w autokreacji i samowychowaniu³³. Z punktu widzenia podjętej tematyki najbardziej zasadne będzie właśnie takie ujęcie wychowania. W duchu myśli personalistycznej wychowanie jest rozumiane jako takie czynności i procesy, które pomagają wychowankowi stać się osobą.

Przechodząc do kwestii wychowania w rodzinie, warto ponownie odwołać się do myśli Jana Pawła II, który wyjaśnia, że „wychowanie jest [...] przede wszystkim «obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym». Rodzice obdarzają swym dojrzałym człowieczeństwem nowo narodzonego człowieka, a ten z kolei obdarza ich całą nowością i świeżością człowieczeństwa, które z sobą przynosi na

³⁰ M. Śnieżyński, *Wychowanie...*, dz.cyt., 588.

³¹ A. Rynio, dz.cyt., 104.

³² M. Śnieżyński, *Wychowanie...*, dz.cyt., 588.

³³ T. Goliszek, *Wychowanie personalistyczne – ocalić prawdę o osobie ludzkiej*, w: *Osoba a wychowanie*, red. K. Guzowski, A. Kostencka, G. Barth, KUL, Lublin 2013, 53–54.

świat”³⁴. Ponadto Papież podkreśla, że w wychowaniu chodzi „o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, aby bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, aby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»³⁵. Natomiast, jak zauważa M. Sztaba, „wychowanie w koncepcji Jana Pawła II nie tylko «odbywa się we wspólnocie» ale jawi się jako wspólnota i ustanawia wspólnotę. Jest bowiem najpierw procesem, który dokonuje się we wnętrzu człowieka, tam obejmuje drugiego człowieka, konstytuując wewnętrzną wspólnotę wychowawcy i wychowanka, przenikniętą prawdą i miłością. Ojciec Święty posługuje się tu metaforą «rodzenia». Rodzic jest tym, który «rodzi» wychowanka w znaczeniu duchowym, ale też wychowanek «rodzi» w sobie wychowawcę, a więc «przejmuje do swego wnętrza» to, czym wychowawca «żyje»³⁶. Szczególną rolę odgrywa w niniejszych rozważaniach sprawa wspólnoty wychowawczej. Przechodząc do kolejnej części artykułu dotyczącej zadań wychowawczych, zostanie wyjaśniona idea wspólnoty, która jest niejako podstawą do wypełniania kolejnych zadań postawionych przed rodziną chrześcijańską.

5. ZADANIA WYCHOWAWCZE RODZINY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

O zadaniach rodziny chrześcijańskiej możemy przeczytać w Adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio*, w której Jan Paweł II podaje, że „w zamyśle Boga Stworzyciela i Odkupiciela rodzina odkrywa nie tylko swoją «tożsamość», to czym «jest», ale również swoje «posłannictwo», to co może i powinna «zrobić». Zadania, które z powołania Bożego ma wypełniać w historii, wypływają z samej jej istoty i ukazują jej dynamiczny i egzystencjalny rozwój. Każda rodzina odkrywa i znajduje w sobie samej nie dające się stłumić wezwanie, które jednocześnie określa jej godność i odpowiedzialność: rodzinę, «stań się» tym, czym «jesteś»!

Sięganie do «początku» stwórczego aktu Boga jest koniecznością dla rodziny, jeżeli pragnie ona poznać i urzeczywistnić siebie wedle prawdy wewnętrznej nie tylko swego istnienia, ale także swego działania historycznego. A ponieważ wedle zamysłu Bożego rodzina została utworzona jako «głęboka wspólnota życia i miłości», przeto na mocy swego posłannictwa ma ona stawać się coraz bardziej tym, czym jest, czyli wspólnotą życia i miłości w dążeniu, które – podobnie jak każda rzeczywistość stworzona i odkupiona – znajdzie swoje ostateczne spełnienie w Królestwie Bożym³⁷. Jan Paweł II wskazuje, iż sięgając do korzeni rzeczywistości małżeńskiej i rodzinnej trzeba podkreślić, że istota i zadania rodziny są ostatecznie określone przez miłość, która jest żywym odbiciem i rzeczywistym udzielaniem się miłości Bożej ludzkości oraz miłości Chrystusa Pana Kościołowi – Jego oblubienicy. Każde

³⁴ Jan Paweł II, *List do rodzin...*, dz.cyt.

³⁵ Jan Paweł II, *Wychowanie jest pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury*, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978–1999)*, red. S. Urbański, Warszawa 2000, 130.

³⁶ M. Sztaba, dz.cyt., 393.

³⁷ Jan Paweł II, *Familiaris consortio...*, dz.cyt., 30–31.

poszczególne zadanie rodziny jest wyrazem i konkretnym wypełnieniem tego podstawowego posłannictwa³⁸.

Istnieją cztery podstawowe zadania rodziny, które zostaną poniżej zaprezentowane:

1. Tworzenie wspólnoty osób, która jest założona i ożywiona przez miłość, i której źródłem oraz celem jest miłość; powstająca wspólnota osób opiera się na poszanowaniu godności osoby ludzkiej (mowa tu o godności każdego członka rodziny, która jest taka sama, niezależnie od płci i wieku); we wspólnocie osób, w rodzinie szczególną troską powinno być otoczone dziecko (szczególnie należy rozwijać szacunek dla jego godności osobistej i z czcią służyć jego prawom).
2. Służba życiu, która jest rozumiana jako przekazywanie przez rodzinę obrazu Bożego z człowieka na człowieka. Owa służba życiu jest postrzegana dwojako: jako przekazywanie życia i jako wychowanie. Zatem służba życiu ujmowana jest jako: a) biologiczne rodzenie człowieka (płodność jest owocem i znakiem miłości małżeńskiej), które jest wypełnianiem zadania małżeńskiego powierzonego przez Boga Ojca; b) duchowe rodzenie człowieka, czyli jako kształtowanie człowieka we wszystkich jego strefach i wymiarach. Służba życiu rozumiana jako wychowanie dotyczy prawa i obowiązku rodziców do wychowania dzieci, posłannictwa wychowawczego i współpracy z innymi środowiskami wychowawczymi.
3. Udział w rozwoju społeczeństwa, który postrzegany jest jako rodzenie obywateli oraz naukę cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju społeczeństwa; rodzina staje się bowiem pierwszą szkołą życia społecznego, która uczy współżycia w społeczeństwie. Udział rodziny w rozwoju społeczeństwa zaczyna się od otwarcia się na inne rodziny i podejmowanie różnych zadań społecznych.
4. Uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła wynika z faktu, że rodzina jest wspólnotą religijną i jest powołana do budowania królestwa Bożego. Rodzina realizuje to zadanie wówczas, kiedy swoim życiem zaświadcza, że jest: a) wspólnotą wierzącą i ewangelizującą; b) wspólnotą w dialogu z Bogiem; c) wspólnotą w służbie człowiekowi. Podstawę pełnienia przez rodzinę tychże zadań stanowi: sakrament małżeństwa, Eucharystia, ciągle nawracanie się, wspólna modlitwa, religijne obchodzenie świąt, praktykowanie przekazywania miłości, dostrzeżenie w każdym człowieku obrazu Boga³⁹.

Zadanie wychowawcze w rodzinie odbywa się przede wszystkim przez realizowanie przykazania miłości. Wszystkie z czterech powyżej opisanych zadań u podstawy mają miłość. Zatem za Janem Pawłem II można powiedzieć, że „rodzina jest jedyną taką wspólnotą, w której każdy człowiek jest miłowany «dla niego samego»,

³⁸ Zob. tamże, 31.

³⁹ Zob. tamże, 31–114; zob. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej dla rodzin...*, dz.cyt., 19–20; zob. L. Dyczewski, dz.cyt., 90–95; zob. E. Twardowska-Staszek, *Prawo rodziców do wychowania dzieci w doktrynie kościoła katolickiego jako wyraz praw naturalnych człowieka*, w: *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2011, 99.

dlatego, że jest nie zaś z powodu tego, co posiada [...]. Nie kocha się drugiej osoby dla korzyści lub przyjemności, których może ona dostarczyć, ale samą w sobie i dla niej samej. Ta podstawowa norma jest przeto normą personalistyczną; każda osoba (osoba męża, żony, dzieci, rodziców) jest utwierdzona w swojej godności, ponieważ jest osobą, jest kochana dla niej samej⁴⁰. Czyli „dla całego procesu wychowawczego najistotniejsze jest więc wychowanie do miłości. Ale zawsze najpierw jest to wychowanie do tego, by człowiek umiał odkryć i przyjąć miłość Boga jako dar, by umiał w duchu dziecięcej ufności przyjąć miłość, którą został obdarowany. A następnie by umiał ten dar w sobie rozwijać i przekazać innym, by tego daru miłości nie zmarnował. W tym kontekście miłość, która stoi u podstaw wszelkiego wychowania powinna być wymagająca⁴¹. Misja wychowawcza rodziny realizuje się zatem w miłości i przez miłość.

6. FORMY I ODDZIAŁYWANIA WYCHOWAWCZE W RODZINIE

Proces wychowania dokonuje się w różnych sytuacjach rodzinnych. Można też zaobserwować różne formy oraz odmiany oddziaływań wychowawczych. Będzie tu mowa zarówno o tych zaplanowanych, jak i spontanicznych, przypadkowych sytuacjach wychowawczych. Te zwłaszcza ostatnie wymagają od rodziców szczególnej czujności i szybkiej reakcji. Nie jest bowiem wskazane, aby pozostawać obojętnym na sytuacje trudne i nowe.

Formy wychowania można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zalicza się działalność wytwórczą (pracę), zabawę, sztukę, naukę, działalność usługową i społeczną; natomiast drugą grupę stanowią takie formy wychowania, jak: działalność indywidualna i zespołowa (zbiorowa). Działalności zbiorowa zawiera takie formy, jak: współdziałanie, konkurencyjność lub rywalizację oraz zwalczanie⁴². Wybrane formy wychowania zostaną poniżej szczegółowiej zaprezentowane. Jak podaje J. Górniewicz, forma wychowania przez:

- 1) wytwórczość – zachodzi ona, kiedy rodzic inicjuje proces produkcyjny, który prowadzi do wytworzenia nowego przedmiotu przez wychowanka (wówczas kształtują się w wychowanku takie cechy osobowości, jak: wytrwałość, cierpliwość);
- 2) zabawę – która występuje, kiedy wychowawca realizuje przez siebie postawione cele dydaktyczne w toku inspirowanej zabawy z dziećmi (wówczas kształtuje się wyobraźnia dziecka);
- 3) działalność artystyczną – dokonuje się ona, gdy wychowanek podejmuje różne aktywności artystyczne (wtedy rozwijają się takie cechy u wychowanka, jak: zdolności manualne, cierpliwość, skupienie uwagi, ekspresja artystyczna);

---

⁴⁰ Jan Paweł II, *Kochać drugą osobę dla niej samej. W czasie mszy św. dla rodzin chrześcijańskich*, 2 XI 1982, w: *Rodzina w nauczaniu...*, dz.cyt., 155.

⁴¹ J. Nagórny, dz.cyt., 27.

⁴² Zob. J. Górniewicz, *Teoria wychowania*, Olsztyn 2008, 83.

- 4) działalność społeczną – która pojawia się wówczas, kiedy dziecko należy np. do różnych organizacji, takich jak: harcerstwo, zespoły sportowe, koła zainteresowań (wychowanek szlifuje wtedy takie cechy jak: empatię, dobroduszość, kierowanie zespołem ludzi);
- 5) działalność indywidualną – kiedy dziecko liczy tylko na siebie (wówczas rozwija takie cechy, jak: samodzielność, wytrwałość, dokładność);
- 6) działalność zespołową – gdy podejmuje współpracę w grupie (wtedy rozwija takie cechy, jak: współdziałanie w grupie, lojalność, odpowiedzialność)⁴³.

Istotne jest to, że wszystkie te formy występują w środowisku rodzinnym. Ważna tu będzie postawa rodzica-wychowawcy, który winien mieć świadomość wpływu podejmowanych (i nie podejmowanych) form wychowawczych. Wszystkie bowiem działania – jak można zauważyć z powyższego rozważania – mają konsekwencje wychowawcze.

Kolejnym etapem prowadzonych rozważań jest przedstawienie odmian oddziaływań wychowawczych w rodzinie. Pomocny będzie tu namysł S. Kawuli. Autor podaje, że można wyróżnić następujące niezamierzone oraz zamierzone oddziaływania wychowawcze w rodzinie:

- 1) oddziaływania niezamierzone obojętne,
- 2) oddziaływania niezamierzone nieobojętne,
- 3) oddziaływania zamierzone, zorientowane na realizację celów samej rodziny jako grupy,
- 4) oddziaływania zamierzone zorientowane na realizację celów wychowawczych obowiązujących w społeczeństwie globalnym⁴⁴.

Dwa pierwsze rodzaje oddziaływań wychowawczych należą do tzw. niezamierzonych oddziaływań. Pierwsze to oddziaływanie wychowawcze niezamierzone obojętne. Tu też konieczne jest wyjaśnienie, że oddziaływanie obojętne z racji powszechnego występowania w rodzinie (są to zwyczaje, codzienne czynności, które nie powodują nowych przeżyć). Drugi rodzaj oddziaływań wychowawczych, należący do zbioru oddziaływań niezamierzonych, to oddziaływania nieobojętne, czyli takie codzienne czynności, które mają „wpływ dodatni i ujemny na kształtowanie się osobowości dzieci” (kłótnie, czytanie książek przez rodziców). Do kolejnej grupy oddziaływań wychowawczych należą tzw. zamierzone oddziaływania wychowawcze. Tu znajdują się także dwa typy oddziaływań. Zamierzone oddziaływania wychowawcze zorientowane na realizację celów rodziny, to świadome powierzanie dzieciom określonych obowiązków w domu i poza nim (opieka nad młodszym rodzeństwem, sprzątanie, praca w polu). Natomiast oddziaływania zamierzone, zorientowane na realizację celów wychowawczych obowiązujących w społeczeństwie globalnym, to przekazywanie dziecku dorobku i tradycji społeczeństwa w zakresie kultury, kształtowanie społecznie pożądanых postaw⁴⁵.

⁴³ Zob. tamże, 83–86.

⁴⁴ Zob. S. Kawula, *Rodzina jako grupa...*, dz.cyt., 57.

⁴⁵ Zob. tamże.

Wobec powyższego można stwierdzić, że fundamentalnymi mechanizmami procesu wychowawczego w rodzinie są: 1) mechanizm naśladowstwa i identyfikacji, który polega na funkcjonowaniu przykładów i wzorów ze strony rodziców w różnych zakresach; 2) mechanizm kontroli społecznej, który występuje z systemem szeroko pojętego nagradzania i represji (system kar i nagród), 3) mechanizm inspirujący i pobudzający odpowiednio ukierunkowaną aktywność dziecka, który wiąże się z wzorami postępowania (w rodzinie najczęściej inspiratorami są rodzice). Dwa pierwsze mechanizmy wiążą się z wychowaniem naturalnym w rodzinie, a trzeci jest wyrazem zamierzonych oddziaływań wychowawczych⁴⁶.

Jako podsumowanie można podać, że w procesie wychowania najogólniej spotykamy się z dwoma rodzajami oddziaływania wychowawczego: 1) oddziaływaniem funkcjonalnym (niezamierzonym, wewnątrznie nieuświadomionym); 2) oddziaływaniem intencjonalnym (zamierzonym, świadomym), które w praktyce wychowawczej przenikają się i nie można stwierdzić dominacji któregoś z wyżej wymienionych rodzajów⁴⁷. Z całą pewnością można stwierdzić, że w autentyczne wychowanie wpisane są oddziaływania niezamierzone i zamierzone. Istotne jest, aby zarówno zamierzone, jak i niezamierzone były oddziaływaniami, które realizują zadania wychowawcze.

7. ZAGROŻENIA W WYCHOWANIU

Rodzina, która jest ostoją i miejscem przyswajania sobie podstawowych wartości i cnót, nie jest wolna od zagrożeń. Struktura rodzinna stale podlega różnym wpływom zewnętrznym, wskutek czego jest narażona na przenikanie także niepożądanymi wartościami. O licznych zagrożeniach i kryzysach, z jakimi boryka się rodzina, często wypowiadał się Jan Paweł II⁴⁸. Będzie tu oczywiście mowa tylko o problemach wychowawczych i zagrożeniach z tym związanych. Istnieją różne rodzaje zagrożeń rodziny i w konsekwencji wpływają na proces wychowawczy przebiegający w rodzinie.

Jan Paweł II podaje, że istnieją zagrożenia natury społecznej (np. nieludzkie warunki mieszkaniowe, higieniczne, zdrowotne, edukacyjne oraz szeroko rozumiane warunki ekonomiczne, np.: brak pracy, niskie wynagrodzenie za pracę) i natury moralnej, które wiążą się z: problemem rozpadu rodzin, pogardą lub niezachowaniem norm ludzkich⁴⁹, fałszywym promowaniem wolności rozumianej jako auto-

⁴⁶ Zob. tamże, 55–56.

⁴⁷ I. Kominarec, *Pedagogika ogólna. Podstawowe zagadnienia*, Częstochowa 2009, 29.

⁴⁸ Zob. Jan Paweł II, *Zagrożenie rodziny*. Z przemówienia do Kolegium Kardynalskiego i pracowników Kurii Rzymskiej, 28 VI 1980, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II...*, dz.cyt., 7–8; Zob. Jan Paweł II, *Różnorodność zagrożeń*. Z homilii w czasie mszy św. w Rio de Janeiro, 1 VII 1980, w: tamże, 8–11; Zob. Jan Paweł II, *Brak zamysłu religijnego źródłem kryzysu rodziny*. W czasie mszy św. zamykającej Kongres Katolików, 11 IX 1983, w: tamże, 20–22; Zob. Jan Paweł II, *Kryzys rodziny zagrożeniem dla pokoju*. Z Orędzia na XX Światowy Dzień Pokoju, 8 XII 1986, w: tamże, 38–40.

⁴⁹ Zob. Jan Paweł II, *Różnorodność...*, dz.cyt., 8; zob. Jan Paweł II, *Rodzina w wielkiej wspólności...*, dz.cyt., 23–24.

miczna siła, która skierowana jest na osiągnięcie własnego i egoistycznego dobra, nierzadko przeciw innym⁵⁰, lansowaniem agresywnych ideologii, które popierają cywilizację śmierci.

Wobec powyższego można stwierdzić, że zdaniem Jana Pawła II, współczesna rodzina jest zagrożona zarówno od wewnątrz, jak i z zewnątrz. Papież dostrzega, że w wielu społeczeństwach rodzina jest traktowana drugorzędnie i często nie znajduje ochrony oraz poparcia ze strony państwa, co prowadzi do jej kryzysu⁵¹. I pomimo że niniejszy artykuł skupia się tylko na zagrożeniach w wychowaniu, to nie sposób pominąć także i ekonomiczno-bytowych trudności rodziny, które przekładają się na problemy wychowawcze. Wielokrotnie można zaobserwować, jak bieda materialna degraduje rodzinę i wpędza ją w problem alkoholowy, przemoc, narkomanię.

Wśród istniejących zagrożeń można także wskazać także te wynikające z przemian cywilizacyjnych. Obserwując przemiany społeczne w ówczesnym świecie, można stwierdzić, że dokonują się gwałtowne przeobrażenia, powstałe na skutek zmian kulturowych, gospodarczych i ekonomicznych. Te przeobrażenia dotyczą także rodzinę. M. Śnieżyński w artykule *Quo vadis polska rodzino?* przedstawia kilka zjawisk i tendencji, które mogą osiągnąć w kolejnych latach tendencje wzrostowe i – w odczuciu autora – są to przede wszystkim:

- zanik tradycji w rodzinie,
- zmniejszający się wskaźnik rodzin trójpokoleniowych,
- obniżenie się autorytetu rodziców,
- marginalizacja funkcji wychowawczej,
- emigracja zarobkowa rodziców,
- brak czasu dla rodziny,
- wydłużanie się okresu zawierania związków małżeńskich i obniżanie się wskaźnika dzietności,
- wzrost liczby rozwodów i separacji,
- poszerzenie się związków kohabitacyjnych i zjawiska singli⁵².

Na pogłębioną refleksję zasługuje kwestia obniżenia się autorytetu rodziców, marginalizacja funkcji wychowawczej i osłabienie więzi rodzinnych. Jako pierwsza zastanie omówiona kwestia autorytetu⁵³. Powszechnie zauważa się degradowanie roli autorytetów. Młody człowiek odrzuca autorytet rodzica, wychowawcy, a w to miejsce zostaje zaproszony idol, celebryta. Kryzys, czy wręcz upadek autorytetu rodzica ściśle wiąże się z brakiem czasu, zanikiem więzi rodzinnych, brakiem umie-

⁵⁰ Zob. Jan Paweł II, *Brak zmysłu religijnego...*, dz.cyt., 21.

⁵¹ Zob. T. Bilicki, *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II – na podstawie Jego encyklik, adhortacji, wybranych listów i przemówień*, Kraków 2015, 74.

⁵² M. Śnieżyński, *Quo vadis polska rodzino?*, w: *Edukacja jutra. Edukacja ustawiczna. Pozaszkolne formy wychowania i kształcenia*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec 2013, 227–228.

⁵³ O roli autorytetu piszę m.in. w: M. Filipowicz, *Rola autorytetu we współczesnym wychowaniu*, *Pedagogika Katolicka* 16 (2015), 119–128; M. Filipowicz, *Rola autorytetów w edukacji nieformalnej*, w: *Lifelong Learning*, red. V. Tanaś, W. Welskop, Łódź 2015, 119–126.

jętności porozumienia się i lansowaniem modelu dyrektywno-nakazowego, który nie sprzyja dialogowi⁵⁴. Kryzys roli autorytetu w rodzinie wynika z faktu wadliwych postaw rodziców lub braku trwałości i spójności reprezentowanych postaw. Ta dezintegracja w tej sferze ma swoje przełożenie na wychowanie dzieci w rodzinie.

Marginalizacja funkcji wychowawczej – jak zauważa Śnieżyński – dotyczy kryzysu przekazywania wartości i przekonań. Rodzice, jeśli mają własne przekonania i wyznawane wartości, to nie potrafią, wahają się lub nie chcą przekazywać ich swoim dzieciom. Jako argument podają, że nie są przekonani, że to, co oni rozumieją przez pojęcie „dobre życie”, jest też tak rozumiane przez potomków oraz że to, co jest wartością dla nich, jest też wartością dla ich dzieci⁵⁵. Współcześnie można zaobserwować unikanie przez rodziców odpowiedzialności za wychowanie, często także rodzice usprawiedliwiają się, że nie są w stanie konkurować w tej dziedzinie ze szkołą czy mass mediami (szczególnie Internetem).

Oslabienie więzi rodzinnych jest owocem licznych zaniedbań. Można tu wymienić: zanik życzliwości, miłości, brak czasu dla poszczególnych członków rodziny, przesunięcie akcentu na życie indywidualne, a nie rodzinne, problemy komunikacyjne, brak troski wobec siebie nawzajem. W osłabienie więzi rodzinnych wpisuje się ogólny brak troski o rodzinę i jej rozwój. Liczne zagrożenia mogą wynikać z samego typu wychowania preferowanego w rodzinie. Mowa tu o typie autorytarnym czy liberalnym. Z całego zbioru czynników osłabiających więzi rodzinne najistotniejszy jest brak miłości. To elementarna potrzeba i baza do budowania procesu wychowawczego w rodzinie.

Wychowanie w nowoczesnym społeczeństwie – jak zauważył L. Dyczewski – z wielu powodów stało się o wiele trudniejsze aniżeli dawniej, ponieważ dzisiaj dziecko od najmłodszych lat wychodzi ze środowiska rodzinno-domowego do szkół i życia publicznego, a także przez Internet, telewizję, radio w środowisko domowe weszło szereg środowisk zupełnie mu obcych, co stwarza ogromne trudności wychowawcze. Dziecko bardzo wcześnie i zupełnie do tego nieprzygotowane, spotyka się z wieloma odmiennymi wartościami, normami, wzorami zachowań i jest zdeorientowane w ich ocenie i wyborze. Często dziecko pada ofiarą tych wartości i osób, których powinno unikać, które wprowadzają nieład w rozwój jego osobowości⁵⁶. O licznych zagrożeniach w tej sferze możemy przekonać się, obserwując współczesny świat. Młodzież i dzieci, które bezkrytycznie korzystają z mass mediów są narażone z jednej strony na relatywizm etyczny, a z drugiej strony na skrajny indywidualizm. To przenikanie do świata rodziny świata mediów niesie rozchwianie w procesie wychowawczym. Trudniej bowiem jest rodzicom zachować prawidłową strukturę ról wewnątrzrodzinnych (np. hierarchię autorytetów).

Jan Paweł II apelował: „jeśli chcecie – wy, rodzice – obronić wasze dzieci przed demoralizacją, przed duchową pustką, jakie proponuje świat przez różne środowiska, a nawet szkolne programy, otoczone te dzieci ciepłem waszej rodzicielskiej miłości i dajcie im przykład chrześcijańskiego życia. Waszą miłość, wa-

⁵⁴ Zob. M. Śnieżyński, *Quo vadis...*, dz.cyt., 229–230.

⁵⁵ Zob. tamże, 230.

⁵⁶ L. Dyczewski, dz.cyt., 104.

sze wysiłki i troski zawierzam Najświętszej Rodzinie [...]. Niech opieka Jezusa, Marii i Józefa będzie wam umocnieniem!”⁵⁷. Tym wymownym apelem warto otworzyć kolejny rozdział niniejszego artykułu, który będzie poświęcony refleksji nad ideałem wychowawczym.

8. DOBRE WZORCE – DAŻENIE DO IDEAŁU ŚWIĘTEJ RODZINY

W obliczu przedstawionych różnych zagrożeń, które pojawiają się w wychowaniu, niewątpliwie rodzi się pytanie: jak zatem i gdzie szukać pomocy w tej kwestii? Z pomocą przychodzi nauczanie Kościoła. Co ważne „każda religia wskazuje ludzkości pewien ideał życia. Ideał ten tworzą zasady religijno-moralne, ale niewątpliwie najlepszym wskazaniem moralnym, najsilniejszym przy tym bodźcem jest przykład życia, świętości życia”⁵⁸. Zatem „tym osobowym przykładem życia, najdoskonalszym i dostępnym dla wszystkich, jest w religii chrześcijańskiej sam Chrystus. Ale spośród wszystkich społeczności tylko rodzina posiada równie jasny, prosty, przystępny, zrozumiały i bezpośredni przykład świętości życia. Jest nim życie Świętej Rodziny w Nazarecie”⁵⁹. Warto w tym miejscu niniejszego artykułu odnieść się do samej Świętej Rodziny. *Encyklopedia katolicka* poucza, że Święta Rodzina to: „wspólnota rodzinna złożona z Jezusa Chrystusa, Jego matki Marii oraz Jej męża Józefa Oblubieńca jako prawnego opiekuna Jej Syna”⁶⁰.

Jak zauważa Jan Paweł II, Święta Rodzina, to także rodzina ludzka i wszystko to, co odnosi się do Świętej Rodziny można powiedzieć także o każdej ludzkiej rodzinie. Czyli wszystko to, co można powiedzieć o jej naturze, o jej zadaniach, o jej trudnościach, to, że w rodzinie jest przekazywane życie, to, że mężczyzna i kobieta jako mąż i żona stają się przez poczęcie i narodzenie ojcem i matką: rodzicami, to, że osiągają nową godność⁶¹. Przykład Świętej Rodziny jest stale aktualny i może być najdoskonalszym przykładem realizacji zadań wychowawczych w rodzinie. Sięgając do wzorca Świętej Rodziny, można odnaleźć czytelność pełnionych ról, odpowiedzialność za nowe życie, radość z narodzin, gruntowne i osadzone w wierze wychowanie dziecka, naukę wartości i zasad życia rodzinnego i społecznego.

Takim podążaniem za wzorem Świętej Rodziny Nazaretańskiej jest życie w Kościele domowym. Jan Paweł II podaje, że „jako Kościół domowy rodzina jest powołana do głoszenia, wysławiania i służenia Ewangelii życia. Jest to zadanie przede wszystkim małżonków, którzy są wezwani, aby być przekazicielami życia na podstawie nieustannej odnawialnej świadomości sensu rodzicielstwa, pojmowane jako

---

⁵⁷ Jan Paweł II, *Słowo do dzieci pierwszokomunijnych*, Zakopane 07 czerwca 1997 r. <https://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x390/slowo-do-dzieci-pierwszokomunijnych-zakopane/> [dostęp: 05.08.2016].

⁵⁸ Cz. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, 437.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Zob. Z. Pałubska, *Rodzina Święta...*, art.cyt., kol.197.

⁶¹ Zob. Jan Paweł II, *Patrzmy na Świętą Rodzinę*. W czasie audiencji generalnej, 3 I 1979, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II...*, dz.cyt., 55-56.

doniosłe wydarzenie, ukazujące, że życie ludzkie jest darem, który przyjmujemy po to, aby go ponownie ofiarować [...]. Rodzina spełnia swoją misję głoszenia Ewangelii życia przede wszystkim przez wychowanie dzieci. Przez słowo i przykład, przez codzienne kontakty i decyzje, przez konkretne gesty i znaki rodzice uczą swoje dzieci autentycznej wolności, która się urzeczywistnia jako bezinteresowny dar z siebie, i rozwija w nich szacunek dla innych, poczucie sprawiedliwości, postawę serdecznej akceptacji innych, dialogu, wielkodusznej służby i solidarności oraz wszelkie inne wartości⁶².

Bez wątpienia Święta Rodzina jest wzorem życia rodzinnego dla współczesnego człowieka, ponieważ to Rodzina z Nazaretu uczy nas, „czym jest rodzina, jej wspólnota miłości, jej surowe i proste piękno, jej święty i jej nierozzerwalny charakter. Uczymy się od Nazaretu, że wychowanie rodzinne jest drogą i niezastąpioną, i że w sferze społecznej ma ono pierwszorzędne i niezmierzające znaczenie⁶³. Pomimo że życie Świętej Rodziny na kartach Ewangelii jest przedstawione nader zwięzłe, to wystarcza to, co o niej wiemy, aby objąć zasadnicze momenty życia każdej rodziny i ukazać ten jego wymiar, do jakiego powołani są wszyscy ludzie żyjący życiem rodzinnym, to Ewangelia ukazuje bardzo wyraźnie wychowawczy profil rodziny⁶⁴. W rozumieniu Jana Pawła II tylko wychowanie inspirowane Ewangelią i przeniknięte Chrystusem najlepiej odpowiada naturze człowieka, dlatego każde wychowanie w rodzinie (i poza rodziną) powinno być wprowadzone w zbawczy wymiar Boskiej pedagogiki skierowanej do wszystkich ludzi⁶⁵.

Nauczanie Jana Pawła II odsłania związek między zadaniami wychowawczymi rodziny a ideałem wychowawczym Świętej Rodziny. Jeśli przypomnimy, że jednym z najistotniejszych oddziaływań wychowawczych jest przykład rodzica, to tym mocniej należy podać za Papieżem słowa: „niech wzorem będzie dla was Święta Rodzina z Nazaretu – czystość i przepojona miłością czułość Maryi, wierność i uczciwość Józefa, i jego ofiarność w codziennej pracy, pokora i posłuszeństwo Jezusa⁶⁶. Co istotne, Jan Paweł II nie zapomina o poszczególnych członkach rodziny, podając konkretne wskazania matce, ojcu i dzieciom. Przykładem dla matek jest wzór Maryi. Natomiast wzorem dla ojców jest przede wszystkim Bóg Ojciec – źródło wszelkiego ojcostwa. Jan Paweł II, wskazując na Pismo Święte, podaje, że tam można „znaleźć wzór ojcostwa zdolnego pozytywnie wpływać na proces wychowawczy [...] dzieci, bez tłumienia w nich, z jednej strony, spontaniczności, a z drugiej strony, bez zostawienia ich samym sobie⁶⁷. Takim wzorem jest także św. Józef, w którym najlepiej

⁶² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 625–626.

⁶³ Paweł V, *Przemówienie w Nazarecie, 5 II 1964 r.*, <http://breviary.pl/indeksy/pokaz.php?i-d=6&nr=087> [dostęp: 04.10.2016].

⁶⁴ Jan Paweł II, *Miłość i życie – podstawowe wartości rodziny. Homilia podczas mszy św., 31 XII 1978*, w: *Małżeństwo i rodzina...*, dz.cyt., 102.

⁶⁵ Zob. M. Śnieżyński, *Wychowanie...*, dz.cyt., 591–592.

⁶⁶ Jan Paweł II, *Chrystusowe wezwanie skierowane do rodziny. W czasie zakończenia Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego, 18 VIII 1985*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II...*, dz.cyt., 112–113.

⁶⁷ Jan Paweł II, *Wielkim zadaniem jest ojcostwo. W czasie mszy św. w Termoli, 19 III 1983*, w: *Rodzina w nauczaniu...*, dz.cyt., 161.

ze wszystkich ojców ziemskich odzwierciedliło się ojcostwo samego Boga, i który ma takie cechy, jak: sprawiedliwość, zgodę na przyjęcie nowego życia i odpowiedzialność za nie, wiarę w słowo Boże, ufność⁶⁸.

Reasumując, Święta Rodzina, która tak jak każda ludzka rodzina jest centrum nowego życia i podstawowym środowiskiem wychowawczym jest wzorem i drogowskazem dla każdej ludzkiej rodziny – możliwy do przyjęcia. Realizując zadania wychowawcze w rodzinie, można czerpać inspirację ze Świętej Rodziny: czynić wszystko z miłości i oddania. Święta Rodzina – najogólniej podając – jest szkołą bezgranicznej miłości i oddania.

9. ZAKOŃCZENIE

Dla współczesnej rodziny znalezienie odpowiedzi na pytanie, „czy i jak wychować”, wymaga gruntownego przeanalizowania tego, czym jest rodzina i do czego jest powołana, czym jest wychowanie oraz jaki jest cel wychowania. W przypadku tego ostatniego, głównym celem jest doprowadzenie do ludzkiej dojrzałości, która przejawia się w uznaniu wartości „być”. Można powiedzieć, że celem wychowania jest harmonijne i integralne rozwinięcie wszystkich zdolności oraz poczucia odpowiedzialności i panowania nad własną wolnością⁶⁹. Spory dotyczące wychowania dotyczą różnych jego aspektów, jednak można wysnuć wniosek, że panuje zgoda co do jego ostatecznego wymiaru, czyli do samodzielności wychowanek⁷⁰. Również chcąc wychowywać, „rodzice sami muszą być wychowani, bo tylko w ten sposób ich trud będzie owocny”⁷¹.

Powracając do stanowiska reprezentowanego przez Jana Pawła II, warto odwołać się do szeroko rozumianego nauczania społecznego, w którym przewodnim tematem była rodzina. Środowisko rodzinne jest decydującym czynnikiem w wychowaniu duchowo-moralnym dziecka. To w tym środowisku człowiek na co dzień ma szansę uczyć się miłości, sprawiedliwości i odpowiedzialności. Zasady życia rodzinnego oparte na religii chrześcijańskiej są ważnym środkiem wzmacniania więzi grupowej, co daje się wyraźnie zauważyć na przykładzie rodzin wielodzietnych⁷².

Powyższe rozważania nie wyczerpują podjętej tematyki. Warto podkreślić, że wychowanie nie kończy się na wychowaniu rodzinnym, lecz jest to dopiero początek samodzielnej drogi osoby we wspólnocie. Każde wychowanie, niezależnie od jego koncepcji, prowadzi do samowychowania. W myśl powyższego, rodzina przygotowuje do samodzielności, która jest rozumiana jako świadome kierowanie sobą oraz odpowiadanie za swoje czyny.

---

⁶⁸ Zob. Jan Paweł II, *Święty Józef objawieniem godności ludzkiego ojcostwa. W czasie mszy św. w uroczystość św. Józefa, 19 marca 1981*, w: *Rodzina w nauczaniu...*, dz.cyt., 74–77.

⁶⁹ Zob. T. Bilicki, dz.cyt., 70.

⁷⁰ Zob. B. Ecler-Nocon, *Wychowawcze konteksty myśli Karola Wojtyły. Rzecz dla pedagogów*, Katowice 2009, 45.

⁷¹ T. Bilicki, dz.cyt., 77.

⁷² Zob. M. Skawińska, dz.cyt., 225.

BIBLIOGRAFIA

- Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II – na podstawie jego encyklik, adhortacji, wybranych listów i przemówień*, Kraków: Impuls 2015.
- Cynarzewska-Właźlik L., *Rodzina*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Giglewicz, Lublin: TN KUL 2012, kol. 178.
- Dyczewski L., *Rodzina*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007, 88–107.
- Dzierżanowski J., *Wychowawcze powołanie rodziny a komunikacja w rodzinie*, w: *Osoba – małżeństwo – rodzina u progu XXI wieku*, red. K. Wolsza, Opole: WT UO 2003, 65–74.
- Ecler-Nocoń B., *Wychowawcze konteksty myśli Karola Wojtyły. Rzecz dla pedagogów*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk 2009.
- Goliszek T., *Wychowanie personalistyczne – ocalić prawdę o osobie ludzkiej*, w: *Osoba a wychowanie*, red. K. Guzowski, A. Kostencka, G. Barth, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, 53–63.
- Górniewicz J., *Teoria wychowania*, Olsztyn: OSW 2008.
- Jan Paweł II, *Brak zamysłu religijnego źródłem kryzysu rodziny. W czasie mszy św. zamykającej Kongres Katolików, 11 IX 1983*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 20–22.
- Jan Paweł II, *Chrystusowe wezwanie skierowane do rodziny. W czasie zakończenia Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego, 18 VIII 1985*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 112–114.
- Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Rafael 2009, 543–638.
- Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, Częstochowa: Regina Poloniae 1987.
- Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej dla rodzin z dnia 12 X 1980*, w: *O małżeństwie i rodzinie*, wybór A. Wieczorek, T. Żeleźnik, Warszawa: IW PAX 1983, 18–21.
- Jan Paweł II, *Kochać drugą osobę dla niej samej. W czasie mszy św. dla rodzin chrześcijańskich, 2 XI 1982*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 155–156.
- Jan Paweł II, *Kryzys rodziny zagrożeniem dla pokoju. Z Orędzia na XX Światowy Dzień Pokoju, 8 XII 1986*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 38–40.
- Jan Paweł II, *Miłość i życie – podstawowe wartości rodziny. Homilia podczas mszy św., 31 XII 1978*, w: *O małżeństwie i rodzinie*, wybór A. Wieczorek, T. Żeleźnik, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1983, 102–104.
- Jan Paweł II, *Patrzymy na Świętą Rodzinę. W czasie audiencji generalnej, 3 I 1979*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 55–58.
- Jan Paweł II, *Pierwsi wychowawcy dzieci. W czasie mszy św. dla rodzin chrześcijańskich, 2 XI 1982*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 153–154.
- Jan Paweł II, *Problemy demograficzne. Z przemówienia do Rafaela Salas, sekretarza generalnego Międzynarodowej Konferencji na temat Zaludnienia*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 28–33.
- Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka to sam człowiek. W czasie mszy św. dla rodzin, 15 V 1982*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 89–92.
- Jan Paweł II, *Różnorodność zagrożeń. Z homilii w czasie mszy św. w Rio de Janerio, 1 VII 1980*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 8–11.
- Jan Paweł II, *Sanktuarium, gdzie człowiek uczy się kochać Boga, Do mieszkańców Turynu*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 132–134.

- Jan Paweł II, *Święty Józef objawieniem godności ludzkiego ojcostwa. W czasie mszy św. w uroczystość św. Józefa, 19 marca 1981*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 73–78.
- Jan Paweł II, *Wielkim zadaniem jest ojcostwo. W czasie mszy św. w Termoli, 19 III 1983*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 160–162.
- Jan Paweł II, *Wychowanie jest pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury*, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978–1999)*, red. S. Urbański, Warszawa: WSZiP 2000, 130–133.
- Jan Paweł II, *Zagrożenie rodziny. Z przemówienia do Kolegium Kardynalskiego i pracowników Kurii Rzymskiej, 28 VI 1980*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków: WAM 1990, 7–8.
- Kałdon S., *Rodzina Kościołem Domowym przez wzajemną miłość i wspólnotę życia*, w: *Testament społeczny Jana Pawła II*, red. J. Kupny, M. Łuczak, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2006, 68–90.
- Kawula S., *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007, 47–81.
- Kawula S., Janke A.W., *Polimorficzność i komplementarność badań nad współczesną rodziną*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007, 21–46.
- Kominarec I., *Pedagogika ogólna. Podstawowe zagadnienia*, Częstochowa: WSL 2009.
- Łuczyński A., *Rola pedagogiki chrześcijańskiej w kształtowaniu pozytywnego rozumienia małżeństwa i rodziny*, w: *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja. Współczesność. Nowe wyzwania*, red. J. Michalski, A. Zakrzewska, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2010, 483–494.
- Majka J., *Filozofia społeczna*, Wrocław: WKA 1982.
- Nagórny J., *Wychowanie do wartości*, Lublin: KUL 2012.
- Opozda D., *Rodzina. VII w pedagogice*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Giglewicz, Lublin: TN KUL 2012, kol. 188–189.
- Pałubska Z., *Rodzina Święta*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Giglewicz, Lublin: TN KUL 2012, kol. 197–198.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin: KUL 2004.
- Skawińska M., *Rodzina w nauczaniu społecznym katolickiego kościoła, (1878–1968)*, Kielce: Wydawnictwo AŚ 2001.
- Strzeszewski Cz., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin: RW KUL 1994.
- Sztaba M., *Wychowanie społeczne w świetle nauczania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, Lublin: TN KUL 2012.
- Śnieżyński M., *Quo vadis polska rodzino?*, w: *Edukacja jutra. Edukacja ustawiczna. Pozaszkolne formy wychowania i kształcenia*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas 2013, 227–240.
- Śnieżyński M., *Wychowanie*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2003, 588–593.
- Twardowska-Staszek E., *Prawo rodziców do wychowania dzieci w doktrynie kościoła katolickiego jako wyraz praw naturalnych człowieka*, w: *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*, red. J. Kostkiewicz, Kraków: Wydawnictwo UJ 2011, 91–105.

Źródła internetowe

- Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane, 2 lutego 1994 roku*, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/ WP/jan_pawel_ii/listy/gratissimam.html [dostęp: 1.09.2016].
- Jan Paweł II, *Słowo do dzieci pierwszokomunijnych*, Zakopane, 7 czerwca 1997 r. <https://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x390/slowo-do-dzieci-pierwszokomunijnych-zakopane/> [dostęp: 5.08.2016].
- Paweł V, *Przemówienie w Nazarecie*, 5 stycznia 1964 r., <http://breviarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=087> [dostęp: 4.10.2016].

**FAMILY AS THE FIRST EDUCATIONAL ENVIRONMENT.
EDUCATIONAL TASKS AND IDEAL FROM
THE CHURCH'S PERSPECTIVE**

Summary

This article deals with a family as the first and basic educational environment. It is the first environment in chronological terms – family environment appears at the beginning of life – and it is the first one from the perspective of responsibility and vocation – a family decides about educational methods. The issues presented here cover also contemporary threats to education which may be experienced by a family structure; moreover, we attempted to point out the ideal of Christian education.

Key words: family, education, educational tasks, Holy Family

Nota o Autorze

Marta FILIPOWICZ, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (KUL), filozofia i etyka (UŚ), adiunkt w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie, Wydział Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka, ul. Katowicka 27, 40-173 Katowice, e-mail: martafilipowicz@vp.pl